

С. Я. ВОСКОБІЙНИК, кандидат економічних наук

Тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні як передумова формування диференційованих заходів аграрної політики

Мета статті - визначити тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств України на основі їх сегментування на характерні для цілей дослідження групи та сформувати авторський інструментарій оцінювання, як одну з передумов розроблення диференційованих заходів аграрної політики.

Методика дослідження. За теоретичний базис слугували діалектичний метод пізнання й системний метод щодо дослідження тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств як передумови більш обґрунтованого формування диференційованих заходів аграрної політики. Результати дослідження отримані за рахунок використання таких основних методів, як узагальнення та порівняння. На основі методу узагальнення виділено три більш значущі групи сільськогосподарських товаровиробників та складові інструментарію дослідження. За допомогою методу порівняння виконано аналіз результативних показників роботи суб'єктів цих груп.

Результати дослідження. Розглянуто тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств України, здійснено виділення трьох характерних груп підприємств: фермерських господарств, умовно середніх сільськогосподарських підприємств, із площею землекористування до 10 000 га та великих сільськогосподарських підприємств, із площею землекористування понад 10 000 га.

Елементи наукової новизни. Сформовано авторський інструментарій дослідження, що охоплює такі показники: кількість господарств у групі, площа сільськогосподарських угідь, чисельність працівників у рослинництві і тваринництві, землезабезпеченість одного працівника, середньомісячна оплата праці, валова продукція, дохід (виручка), прибуток на 100 га сільськогосподарських угідь та на одного працівника, рівень рентабельності в рослинництві і тваринництві.

Практична значущість. Полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки диференційованих заходів аграрної політики. Табл.: 4. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: групи сільськогосподарських підприємств; інструментарій оцінювання; тенденції; розвиток; ефективність; аграрна політика.

Воскобійник Соломія Ярославівна - кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького (79010, м. Львів, вул. Пекарська, 50)

E-mail: solo2530@ukr.net

Постановка проблеми. Сільське господарство для України - це стратегічна вагома галузь національної економіки, оскільки забезпечує економічний розвиток, добробут населення та продовольчу незалежність країни. Сільське господарство являє собою одну з найважливіших складових агропромислового комплексу, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість - сировиною. Тому розвиток сільськогосподарських підприємств, як секторальних суб'єктів господарювання, був і залишається важливим завданням для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стану сільського господарства й тенденціям розвитку суб'єктів го-

сподарювання аграрного сектору України та зарубіжних країн постійно приділялась увага вчених, серед яких: В. Г. Андрійчук [1], С. Ільяшенко [2], М. Ф. Кропивко [3], Ю. О. Лупенко [4], М. Й. Малік [5], В. Я. Месель-Веселяк [6], Б. Й. Пасхавер [7], М. І. Пугачов [8, 16], П. Т. Саблук [9], Н. М. Сіренко [12], В. В. Юрчишин [13], М. Кобец [14], Дж. Претті [15], К. Рюест [17] та ін. Проте ця тема на сьогодні все ще актуальна та вимагає додаткових наукових досліджень.

Мета статті - визначити тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств України на основі їх сегментування на характерні для цілей дослідження групи та сформувати авторський інструментарій оцінювання, як одну з передумов розроб-

лення диференційованих заходів аграрної політики.

Виклад основних результатів дослідження. Сільське господарство виступає гарантом забезпечення продовольчої безпеки населення країни, а також визнано важливою складовою економічної безпеки держави. Сільськогосподарські галузі України вирізняються суттєвим внеском у ВВП, зокрема у 2016 р. це 13,8 %, у 2017 р. - 12,1 %. У свою чергу частка промисловості становить 25,7 % у 2017 р., на підприємства оптової й роздрібною торгівлі, транспорту, тимчасового розміщування та організації харчування припадає 25,0 % [11].

У результаті реформування сільського господарства в Україні на сьогодні утворилася велика кількість різноманітних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Кожне з цих формувань має свої особливості залежно від форми власності, розміру та правового забезпечення. Враховуючи зазначені особливості, доцільно здійснити розподіл усіх сільськогосподарських підприємств на три групи: фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства до 10 000 га та великі сільськогосподарські підприємства понад 10 000 га.

Для здійснення аналізу господарської діяльності наведена порівняльна характеристика суб'єктів сільськогосподарського підприємництва за період з 2012-го по 2017 р. в Україні (табл. 1). Так, за вказаний період з усіх узятих до уваги суб'єктів сільськогосподарського підприємництва найбільшу частку в структурі становлять фермерські господарства - 81,95 % (з яких на малі фермерські господарства припадає 79,92 %, тоді

як на великі та середні - лише 2,03%). Кількість сільськогосподарських підприємств до 10 000 га досить значна - 7186 (17,63 %), із них господарських товариств - 4721 (11,58%), приватних сільськогосподарських підприємств - 2102 (5,16%), виробничих кооперативів - 363 (0,89 %) від загальної кількості сільськогосподарських підприємств. Стосовно великих сільськогосподарських підприємств понад 10 000 га, то їх найменше - 173, що в загальній структурі становить тільки 0,42 %.

Найбільша частка у структурі всіх досліджуваних сільськогосподарських угідь припадає на сільськогосподарські підприємства до 10 000 га - 56,75 %, за приблизно однакового показника фермерських господарств і великих підприємств - 21,76 та 21,49 % відповідно. Найбільша чисельність працівників у сільськогосподарських підприємствах до 10 000 га - 63,38 % від загальної чисельності зайнятих, у фермерських господарствах - 19,94 %, у великих найменша - 16,68 %.

Найбільшу середньомісячну оплату праці виплачують великі сільськогосподарські підприємства - 2955 грн. Це на 589 грн більше, ніж у середніх сільськогосподарських підприємствах та на 918 грн більше, ніж у фермерських господарствах. Також такі показники, порівняно з іншими підприємствами, як валова продукція, дохід (виручка) та прибуток на одного працівника тут найвищі, тоді як у фермерських господарствах - найменші. При цьому валова продукція, дохід (виручка) та прибуток на 100 га найвищі у сільськогосподарських підприємствах до 10 000 га, у фермерських вони найнижчі.

1. Порівняльна характеристика діяльності суб'єктів сільськогосподарського підприємництва в Україні за 2012-2017 рр.

Показник	Фермерські господарства	У тому числі		С.-г. підприємства до 10 000 га	У тому числі			Великі с.-г. підприємства (понад 10 000 га)
		малі	великі та середні		господарські товариства	приватні підприємства	С.-г. виробничі кооперативи	
Кількість господарств у групі, од.	33406	32580	826	7186	4721	2102	363	173
Площа с.-г. угідь, тис. га	4324	2702	1622	11274	8019	2688	567	4270
Середній розмір підприємства, га с.-г. угідь	129	83	1964	1569	1699	1279	1562	24721
Чисельність працівників, осіб	95074	70180	24895	302242	222676	59032	20534	79548

У т. ч. у: рослинництві	-	-	21163	203770	147629	44034	12107	63338
тваринництві	-	-	3829	98397	74932	15078	8387	16210
Землезабезпеченість одного працівника, га с.-г. угідь	45,5	38,5	65,1	37,3	36,0	45,5	27,6	53,7
Середньомісячна оплата праці, грн	2037	1945	2162	2366	2473	2127	1902	2955
У т. ч. у: рослинництві	-	-	2187	2179	2311	1862	1709	2512
тваринництві	-	-	1987	2160	2236	1998	1773	2970
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн								
валової продукції	436	386	519	742	818	567	510	657
доходу (виручки)	811	722	959	1294	1413	1045	783	1268
прибутку	213	181	266	311	340	258	151	272
На одного працівника, тис. грн								
валової продукції	198	149	338	277	294	258	141	353
доходу (виручки)	369	278	624	482	509	476	216	680
прибутку	97	70	174	116	123	117	42	146
Рівень рентабельності - всього, %	35,7	33,5	38,5	31,7	31,7	32,8	24,0	27,3
У т. ч.: рослинництво	37,3	35,0	40,4	35,0	34,3	37,3	35,0	32,0
тваринництво	5,1	8,3	1,6	16,7	20,2	-0,2	-3,2	0,2

Джерело: За даними Державної служби статистики України [10].

Стосовно рівня рентабельності, то у фермерських господарствах найвищий її рівень, за винятком рівня рентабельності тваринницької галузі в сільськогосподарських підприємствах до 10 000 га, де цей показник досягає 16,7 %, тобто він достатньо високий завдяки господарським товариствам. При цьому у приватних підприємствах і виробничих кооперативах тваринництво збиткове і становить -0,2 % і -3,2 % відповідно. Звідси можна зробити висновок, що саме господарські товариства виступають основними виробниками тваринницької продукції. У великих сільськогосподарських підприємствах його показник як і у рослинництві, так і у тваринництві - найменший. Це пов'язано з тим, що заміна й оновлення основних фондів у великих обсягах призводить до значного падіння норми рентабельності.

Якщо розглянути основні економічні показники окремо у різних формах сільськогосподарських підприємствах за 2012-2017 рр. в Україні, то можна простежити негативну тенденцію до зниження кількості всіх господарств, а саме: фермерських - на 3,91 % (табл. 2), господарств до 10 000 га - на 8,99 % (табл. 3), та господарств понад

10 000 га - на 3,61 % (табл. 4). Як наслідок, зменшилася і чисельність працівників у 2017 р. порівняно до 2012 р.: у фермерських господарствах - на 3,6 %, у господарствах понад 10 000 га - на 7,94 %, а в господарствах до 10 000 га - аж на 20,09 %.

За наведеними даними (див. табл. 2), у великих і середніх фермерських господарствах у рослинництві чисельність працівників у 2017 р. зменшилася відносно 2012 р. на 306 осіб, у тваринництві - на 1120 осіб. За порівняння кількості зайнятих, у 2012 р. у рослинництві таких було на 65,7 % більше, ніж у тваринництві, у 2017 р. - на 72,9 %.

Звідси зрозуміло, що галузь тваринництва на сьогодні стає менш привабливою. Стосовно розміру середньомісячної оплати праці порівняно 2017 р. до 2012 р., то спостерігається зростання: у рослинництві - в 2,4 раза, у тваринництві - в 2,2 раза. Проте якщо порівняти галузі, то лише в 2013 р. у тваринництві вона була вищою на 1,67 %, тоді як усі інші роки досліджуваного періоду нижчою: у 2012 р. - на 2,2 %, 2014 р. - на 4,01 %, 2015 р. - на 10,9 %, 2016 р. - на 7,82 %, у 2017 р. - на 10,7 %, ніж у рослинництві.

2. Основні економічні показники фермерських господарств України в середньому за 2012-2017 рр.

Показник	2012			2013			2014		
	Фермерські господарства	у тому числі		Фермерські господарства	у тому числі		Фермерські господарства	у тому числі	
		малі	великі та середні		малі	великі та середні		малі	великі та середні
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість господарств у групі, од.	33997	33147	850	34011	33147	864	35125	34332	73
Площа с.-г. угідь, тис. га	4338	2727	1628	4348	2701	1663	4204	2613	1591
Середній розмір підприємства, га с.-г. угідь	128	82	1915	128	81	1925	120	76	2006
Чисельність працівників, осіб	98852	73131	25721	97530	71483	26047	92273	68054	24219
У т. ч.: у рослинництві	-	-	21310	-	-	21769	-	-	20331
тваринництві	-	-	4411	-	-	4278	-	-	3888
Землезабезпеченість одного працівника, га с.-г. угідь	43,9	37,1	63,3	45,0	38,0	63,8	46,0	38,4	65,7
Середньомісячна оплата праці, грн	877	675	1453	961	720	1621	1040	784	1761
У т. ч.: у рослинництві	-	-	1459	-	-	1617	-	-	1772
тваринництві	-	-	1421	-	-	1644	-	-	1701
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн									
валової продукції	321	281	387	432	385	508	441	383	537
доходу (виручки)	402	353	484	392	340	478	551	465	693
прибутку	89	77	108	63	58	72	128	101	172
На одного працівника, тис. грн									
валової продукції	141	104	245	193	145	324	201	147	352
доходу (виручки)	176	131	306	175	128	305	251	179	455
прибутку	39	29	69	28	22	46	58	39	113
Рівень рентабельності - всього, %	28,4	28,1	28,8	19,2	20,6	17,7	30,2	27,7	32,9
У т. ч. у: у рослинництві	30,7	30,4	31,2	20,7	22,1	19,2	32,1	29,4	35,3
тваринництві	1,3	1,7	0,9	2,6	5,7	-1,2	5,6	7,3	3,8

Показник	2015			2016			2017			2017 р. до 2012 р., %
	Фермерські господарства	у тому числі		Фермерські господарства	у тому числі		Фермерські господарства	у тому числі		
		малі	великі та середні		малі	великі та середні		малі	великі та середні	
1	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Кількість господарств у групі, од.	32326	31492	34	32308	31492	816	32668	31870	798	96,09
Площа с.-г. угідь, тис. га	4296	2662	1634	4360	2753	1607	4421	2814	1607	101,91
Середній розмір підприємства, га с.-г. угідь	133	85	1960	135	87	1907	135	88	2014	105,47
Чисельність працівників, осіб	92379	67447	24932	94111	69957	24154	95295	71006	24295	96,40
У т. ч.: у рослинництві	-	-	21187	-	-	21216	-	-	21004	-
тваринництві	-	-	3745	-	-	3358	-	-	3291	-
Землезабезпеченість одного працівника, га с.-г. угідь	46,5	39,5	65,6	46,3	39,2	66,5	46,4	39,5	66,1	105,70
Середньомісячна оплата праці, грн	1252	934	2111	1501	1108	2639	1935	1409	3472	220,64
У т. ч.: у рослинництві	-	-	2146	-	-	2622	-	-	3518	-
тваринництві	-	-	1912	-	-	2417	-	-	3178	-
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн										
валової продукції	437	376	537	498	452	580	482	434	570	150,16
доходу (виручки)	992	836	1239	1163	1081	1312	1342	1223	1561	3Р
прибутку	325	257	436	352	322	406	317	264	409	3,6Р
На одного працівника, тис. грн										
валової продукції	106	148	352	231	177	386	224	171	377	158,87
доходу (виручки)	461	331	812	539	424	873	623	483	1033	3Р
прибутку	151	101	286	163	126	270	147	104	271	3,8Р
Рівень рентабельності - всього, %	48,8	44,2	54,3	43,4	42,4	44,9	30,8	27,6	35,5	X
У т. ч.: у рослинництві	41,4	46,0	57,5	46,4	44,0	49,9	30,5	28,4	33,7	X
тваринництві	10,0	11,0	9,1	2,9	9,3	-3,5	6,1	11,0	1,0	X

Джерело: За даними Державної служби статистики України [10].

У малих фермерських господарствах простежити згадані показники неможливо, оскільки на суб'єктів малого підприємництва поширюється дозвіл на ведення спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності (п. 3 ст. 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»).

У 2017 р. до 2012 р. такі показники, як землезабезпеченість одного працівника та середній розмір усіх фермерських підприємств приблизно однаково зросли на 5,7 % і

на 5,47 % відповідно. Також за цей період відбулося значне зростання: валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь (50,16%) та на одного працівника (58,87 %); дохід (виручка) на 100 га сільськогосподарських угідь та на одного працівника збільшилися у 3 рази, прибуток на 100 га сільськогосподарських угідь та на одного працівника - майже у 4 рази.

У 2013-му і 2016 р. у великих і середніх фермерських господарствах тваринництво

було збитковим, за рівня рентабельності: - 1,2 % та -3,5 % відповідно. В усі інші роки як рослинництво, так і тваринництво по всіх фермерських господарствах виявилися рентабельними. Якщо порівняти 2017 р. до 2012-го, то тут спостерігається незначне зниження рівня рентабельності - усього по фермерських господарствах на 2,4 в.п. та по рослинництву на 0,2 в.п., тоді як по тваринництву відбулося зростання згаданого показника на 4,8 в.п.

Із занепадом економіки України у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на Сході з 2014 р. відзначається тенденція до зменшення кількості сільськогосподарських підприємств до 10 000 га у звітному році

на 8,99 % порівняно з 2012 р. та площі сільськогосподарських угідь на 11,38 % (табл. 3). Як наслідок, зменшився і середній розмір підприємств - на 2,79 %. Відповідно у рослинництві значно зменшилася чисельність працівників - на 16,53 %, у тваринництві зменшення досягло 29,56 %. Разом із тим у звітному році в рослинництві працювало більше осіб: у виробничих кооперативах - на 59,94 %, господарських товариствах більше, ніж удвічі, а в приватних підприємствах більше, ніж у 3,5 рази, порівняно з тваринництвом. Щодо заробітної плати, то найбільший її рівень у господарських товариствах як у рослинництві, так і в тваринництві, найменший - у виробничих кооперативах.

3. Основні економічні показники сільськогосподарських підприємств до 10 000 га України в середньому за 2012-2017 рр.

Показник	2012				2013				2014			
	Усього с.-г. підприємств	У тому числі			Усього с.-г. підприємств	У тому числі			Усього с.-г. підприємств	У тому числі		
		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	14
Кількість господарств у групі, од.	7517	4856	2229	432	7487	4901	2180	406	7124	4689	2089	346
Площа с.-г. угідь, тис. га	12140	8539	2922	679	11393	8543	2850	637	11017	7832	2654	531
Середній розмір підприємства, га с.-г. угідь	1615	1758	1311	1571	1522	1743	1307	1569	1546	1670	1271	1536
Чисельність працівників, осіб	340358	251031	64834	24493	325246	241891	61682	21673	290504	213475	57143	19886
У т. ч.: у рослинництві	226279	164884	46834	14561	217166	158762	45295	13109	194115	140721	42357	11037
тваринництві	114079	86147	18000	9932	108080	83129	16387	8564	96389	72754	14786	8849
Землезабезпеченість одного працівника, га с.-г. угідь	35,7	34,0	45,1	27,7	35,0	35,3	46,2	29,4	37,9	36,7	46,5	26,7
Середньомісячна оплата праці, грн	2183	2461	1416	1361	1689	1730	1590	1521	1997	2085	1800	1618
У т. ч.: у рослинництві	2425	2818	1388	1311	1612	1643	1544	1471	1943	2026	1758	1588
тваринництві	1701	1776	1490	1434	1844	1895	1715	1597	2107	2199	1922	1655
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн												
валової продукції	603	676	445	356	744	776	547	454	781	861	591	554
доходу (виручки)	676	744	548	375	698	725	528	405	971	1056	789	636
прибутку	119	129	111	26	72	75	57	14	205	222	178	85
На одного працівника, тис. грн												
валової продукції	215	230	201	99	261	274	253	133	296	316	275	148
доходу (виручки)	241	253	247	104	245	256	244	119	368	387	366	170
прибутку	42	44	50	7	25	27	26	4	78	81	83	23
Рівень рентабельності - всього, %	21,3	21,0	25,4	7,3	11,4	11,6	21,1	3,7	26,7	26,6	29,2	15,4
У т. ч.: у рослинництві	23,0	21,2	29,7	19,3	10,7	9,3	15,0	13,9	30,0	28,5	34,7	33,4
тваринництві	18,1	21,9	4,8	-15,1	13,1	16,8	-1,3	-16,8	17,2	21,9	-0,8	-14,9

Продовження табл. 3

Показник	2015				2016				2017				2017 р. до 2012 р., %
	Усього с.-г. підприємств	У тому числі			Усього с.-г. підприємств	У тому числі			Усього с.-г. підприємств	У тому числі			
		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи	
1	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
Кількість господарств у групі, од.	7150	4729	2083	338	6995	4626	2038	331	6841	4525	1993	323	91,01
Площа с.-г. угідь, тис. га	10940	7821	2596	523	10758	7690	2553	515	10758	7690	2553	515	88,62
Середній розмір підприємства, га с.-г. угідь	1530	1654	1246	1249	1538	1662	1253	1556	1570	1700	1281	1591	97,21
Чисельність працівників, осіб	281949	206717	56634	18598	273153	200268	54867	18018	269226	197064	54590	17572	79,10
У т. ч.: у рослинництві	190512	136794	42812	10906	190775	136983	42871	10921	188869	135614	42443	10812	83,47
тваринництві	91437	69923	13822	7692	81998	62705	12395	6898	80358	61451	12147	6760	70,44
Землезабезпеченість одного працівника, га с.-г. угідь	38,8	37,8	45,8	28,1	39,4	38,4	46,5	28,6	40,0	39,0	46,8	29,3	112,05
Середньомісячна оплата праці, грн	2280	2346	2150	1951	2808	2885	2664	2389	3748	3855	3530	3216	171,7
У т. ч.: у рослинництві	2227	2286	2107	1961	2722	2794	2575	2396	3652	3749	3455	3215	150,6
тваринництві	2390	2461	2283	1936	3021	3111	2885	2448	3973	4091	3793	3218	233,5
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн													
валової продукції	774	846	596	574	835	914	644	620	821	898	632	609	136
доходу (виручки)	1691	1840	1372	1059	1790	1947	1452	1121	2126	2317	1715	1323	3P
прибутку	540	586	445	315	492	534	407	282	496	546	393	258	4P
На одного працівника, тис. грн													
валової продукції	300	320	273	162	329	351	299	177	321	350	296	178	149
доходу (виручки)	656	696	629	298	705	748	676	320	850	904	802	388	3,5P
прибутку	209	222	204	89	194	205	190	81	198	213	184	76	4,7P
Рівень рентабельності - всього, %	46,8	46,7	48,1	42,3	37,9	37,7	39,0	33,6	30,4	30,9	29,7	24,2	x
У т. ч.: у рослинництві	52,9	52,5	54,4	54,8	45,6	45,1	47,0	47,3	29,5	29,4	29,9	27,4	x
тваринництві	25,5	28,7	6,3	12,5	11,0	13,9	-5,9	-0,4	16,2	19,2	-1,5	4,2	x

Джерело: За даними Державної служби статистики України [10].

Проте у 2015 р. найвищими були такі показники, як: рівень рентабельності (46,8%), прибуток на 100 га сільськогосподарських угідь (540 тис. грн) та на одного працівника (209 тис. грн). Таке зростання пов'язано з девальвацією гривні (її курс сягнув історичного мінімуму - 30 грн за 1 дол. США), оскільки за період 2014-2015 рр. національна валюта обесцінилася майже в 3 рази (на 170%).

Стосовно рівня рентабельності по цих сільськогосподарських підприємствах, то у 2017 р. він виявився більшим на 9,1 в.п., ніж у 2012 р. та більшим на 6,5 в.п., зокрема у рослинництві. На жаль, у тваринництві цей показник зменшився на 1,9 в.п. Усе це пов'язано зі збитковістю тваринництва у всі роки, які тут досліджуються: у виробничих

кооперативах (крім 2015 р.), де 2013-й став найбільш несприятливим (-16,8 %); у приватних підприємствах (крім 2012-го та 2015-рр.), де найнесприятливішим відзначено 2016 р. (-5,9 %). Лише у господарських товариствах тваринництво було рентабельним за весь досліджуваний період.

Для аналізу ситуації у великих сільськогосподарських підприємствах України, тобто до 10 000 га, наведено основні економічні показники за 2012-2017 рр. (табл. 4). Як і в інших сільськогосподарських підприємствах простежується зменшення їх кількості у групі на 3,61 % та чисельності працівників на 7,94 %, зокрема у рослинництві на 5,61 %, у тваринництві аж на 16,6 %. По Україні за досліджуваний період у великих сільськогосподарських підприємствах галузь тваринни-

цтва була збитковою (2012 р. - найбільш збитковий, оскільки рівень рентабельності відзначено найнижчим: -8,9 %), за винятком 2015-го і 2017 рр. Щодо галузі рослинництва, то цей показник у 2017 р. до 2012 р. зріс на 13,5 в.п.

Варто зазначити, що незважаючи на збитковість галузі тваринництва, у великих сільськогосподарських підприємствах понад 10 000 га вона найбільш оплачувана, навіть якщо брати до уваги малі та середні сільськогосподарські підприємства.

Так, у 2012 р. середньомісячна оплата праці тут була вищою на 47,0 % порівняно з середніми і великими фермерськими господарствами, та на 22,81 % порівняно з підприємствами до 10 000 га. У 2017 р. вона також була вищою аж на 84,27 % та на 81,98 % відповідно. Отже, звідси можна зробити висновок, що великі сільськогосподарські підприємства здатні достатньо забезпечувати працівників тваринницької галузі.

4. Основні економічні показники сільськогосподарських підприємств (понад 10 000 га) України в середньому за 2012-2017 рр.

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2012 р., %
Кількість господарств у групі, од.	166	181	196	169	164	160	96,39
Площа с.-г. угідь, тис. га	3691	4041	4801	4498	4294	4294	116,34
Середній розмір підприємства, га с.-г. угідь	22233	22326	24497	26618	26185	26774	120,43
Чисельність працівників, осіб	81851	80867	85141	73614	76265	75355	92,06
у т.ч.: рослинництві	64548	62825	69087	58687	61541	60926	94,39
тваринництві	17303	18042	16054	14927	14724	14430	83,40
Землезабезпеченість одного працівника, га с.-г. угідь	45,1	50,0	56,4	61,1	56,3	57,0	126,39
Середньомісячна оплата праці, грн	1586	1985	2906	2920	3720	4967	3P
У т. ч.: рослинництві	1451	1890	2930	2773	3544	4756	3P
тваринництві	2089	2314	2802	3499	4454	5856	2P
На 100 га с.-г. угідь, тис. грн							
валової продукції	570	707	688	590	725	712	124,91
доходу (виручки)	734	716	957	1661	1570	1878	2P
прибутку	92	60	187	482	398	375	4P
На одного працівника, тис. грн							
валової продукції	257	353	388	360	408	406	157,98
доходу (виручки)	331	358	540	1015	884	1070	3P
прибутку	42	30	105	295	224	213	5P
Рівень рентабельності, всього, %	14,4	9,2	24,2	40,9	34,0	24,9	X
У т. ч.: рослинництві	18,0	9,8	26,5	44,8	40,4	31,5	X
тваринництві	-8,9	-1,4	-2,4	11,5	-3,6	0,9	X

Джерело: За даними Державної служби статистики України [10].

Щодо інших показників ефективності, то у великих сільськогосподарських підприємствах спостерігається за звітний рік їх збільшення: доходу (виручки) на 100 га сільськогосподарських угідь - у 2 рази та на одного працівника - у 3 рази, у 4 рази (прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь) та у 5 разів (прибутку на одного працівника), порівняно з 2012 р.

Висновки. Роль сільськогосподарських галузей в економіці полягає у виробництві продуктів харчування для населення та забезпеченні його продовольчої безпеки. Відповідно важливим видається дослідження тенденцій розвитку основних груп товаровиробників, зокрема сільськогосподарських підприємств.

Метою дослідження стало визначення тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств України на основі їх сегментування на характерні для цілей дослідження групи та формування авторського інструментарію оцінювання, як однієї з передумов розроблення диференційованих заходів аграрної політики.

Крім того, розглянуто тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств України, виділено три характерні групи підприємств: фермерських господарств, умовно середніх сільськогосподарських підприємств із площею землекористування до 10 000 га та великих сільськогосподарських підприємств із площею землекористування понад 10 000 га.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 290 с.
2. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 3 (21). С. 12-19.
3. Кропивко М. Ф., Ксенофонтов М. М., Хміль Н. В. Напрямы удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 5-14.
4. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 10-14.
5. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.
6. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні. *Економіка АПК*. 2008. № 3. С. 13-20.
7. Пашавер Б. И. Ценообразование в финансовой системе продовольственного рынка. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 29-33.
8. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12-18.
9. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. *Економіка АПК*. 2008. № 4. С. 19-37.
10. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Сільське господарство України : Стат. зб., 2017. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf
12. Сіренко Н. М. Нова роль сільського господарства в економічному розвитку країни. *Вісник Білоцерківського державного аграрного університету*. 2009. № 63. С. 58-61.
13. Юрчишин В. В. До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 6-17.
14. Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy / Kobets, M., Artushin, V., Sikachyna, O. et al. *Economics and Rural Development*. 2011. № 1. P. 7-17.
15. Pretty J. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. 2008. Vol. 363. P. 447-465. <https://doi.org/10.1098/rstb.2007.2163>
16. Pugachov M. Agricultural reform: an impact assessment. *Barometer of Change*. 2014. N 7. 28 p.
17. Roest K., Ferrari P., Knickel K. Specialisation and economies of scale or diversification and economies of scope? Assessing different agricultural development pathways. *Journal of Rural Studies*. 2018. Vol. 59. P. 222-231. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.04.013>

Сформовано авторський інструментарій дослідження, що охоплює такі показники: кількість господарств у групі, площа сільськогосподарських угідь, чисельність працівників у рослинництві та тваринництві, землезабезпеченість одного працівника, середньомісячна оплата праці, валова продукція, дохід (виручка), прибуток на 100 га сільськогосподарських угідь та на одного працівника, рівень рентабельності в рослинництві та тваринництві.

Перспективи подальших досліджень полягають у можливості використання отриманих результатів для розробки диференційованих заходів аграрної політики.

References

1. Andriichuk, V.H. (2005). Efektyvnist diialnosti ahrarykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz: monohrafiia [Efficiency of agrarian enterprises: theory, methods, analysis: monograph]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Il'jashenko, S.N. (2003). Sostavljajushhie jekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija i podhody k ih ocenke [Components of the economic security of an enterprise and approaches to their assessment]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3 (21), pp. 12-19 [In Russian].
3. Kropyvko, M.F., Ksenofontov, M.M. & Khmil, N.V. (2015). Napriamy udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia ahrarynym sektorom v umovakh detsentralizatsii vlady ta derehuliatzii hospodarskoi diialnosti [Directions of improvement of governance of agrarian sector in the context of decentralization of authority and deregulation of economic activity]. *Економіка АПК*, 3, pp. 5-14 [In Ukrainian].
4. Lupenko, Yu.O. (2012). Formuvannia perspektyvnoi modeli silskoho hospodarstva Ukrainy [Formation of a perspective model of agriculture of Ukraine]. *Економіка АПК*, 11, pp. 10-14 [In Ukrainian].
5. Malik, M.Y. & Nuzhna, O.A. (2007). Konkurentospromozhnist ahrarykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy: monohrafiia [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms: monograph]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
6. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2008). Optymalni rozmyry silskohospodarskykh formuvan promyslovoho typu v Ukraini [Optimal sizes of agricultural formations of industrial type in Ukraine.]. *Економіка АПК*, 3, pp. 13-20 [In Ukrainian].
7. Pashaver, B.I. (2007). Cenoobrazovanie v finansovoj sisteme prodovol'stvennogo rynka [Pricing in the financial system of the food market]. *Економіка АПК*, 5, pp. 29-33 [In Russian].
8. Puhachov, M.I. (2017). Ahraryni sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin [Agrarian sector of economy of Ukraine in terms of institutional changes]. *Економіка АПК*, 5, pp. 12-18 [In Ukrainian].
9. Sabluk, P.T. (2008). Problemy zabezpechennia dokhidnosti ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini v postindustrialnyi period [Problems of ensuring the profitability of agro-industrial production in Ukraine in the post-industrial period]. *Економіка АПК*, 4, pp. 19-37 [In Ukrainian].
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
11. Silske hospodarstvo Ukrainy: Stat. zb., 2017. [Agriculture of Ukraine: statistical yearbook 2017]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf [In Ukrainian].

12. Sirenko, N.M. (2009). Nova rol silskoho hospodarstva v ekonomichnomu rozvytku krainy [A new role of agriculture in the economic development of the country]. *Visnyk Bilotserkivskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, 63, pp. 58-61 [In Ukrainian].

13. Yurchyshyn, V.V. (2013). Do problemy systemnoi pereorientatsii rozvytku ahrosfery na zasadakh sotsioekonomiky [On the problem of systemic reorientation of the development of agrisphere on the foundations of socioeconomics]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 6-17 [In Ukrainian].

14. Kobets, M., Artushin, V., Sikachyna, O. et al. (2011). Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy / *Economics and Rural Development*, 1, pp. 7-17 [In English].

15. Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, vol. 363 (1491), pp. 447-465 [In English]. <https://doi.org/10.1098/rstb.2007.2163>

16. Pugachov, M. (2014). Agricultural reform: an impact assessment. *Barometer of Change*, 7 [In English].

17. Roest, K., Ferrari, P. & Knickel K. (2018). Specialisation and economies of scale or diversification and economies of scope? Assessing different agricultural development pathways. *Journal of Rural Studies*, vol. 59, pp. 222-231 [In English]. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.04.013>

Voskobiinyk S. Ya. Trends in the development of agricultural enterprises in Ukraine as precondition for the formation of differentiated measures of agricultural policy

The purpose of the article - is to determine of tends of agricultural enterprises development in Ukraine based on their segmentation on typical for the aims of the research groups and the establishment of the author's assessment toolkit as one of the preconditions for the formation of differentiated measures of agricultural policy.

Research methods. The dialectical method of cognition and systemic method of research of tendencies of agricultural enterprises development as prerequisites for more substantiated formation of differentiated measures of agricultural policy are the theoretical basis of the article. The results of the research are obtained based on using such main methods as generalization and compare. Three the most significant groups of agricultural enterprises and component of the tools research have been determined based on generalization method. Using the comparison method, the analysis of the performance indicators of the subjects of these groups was carried out.

Research results. Trends in the development of agricultural enterprises in Ukraine are considered, three characteristic groups of enterprises are distinguished: farms, conditionally medium agricultural enterprises, with a land use area of 10,000 hectares and large agricultural enterprises with a land use area of more than 10,000 hectares.

Scientific novelty. The authors toolkit of research has been formed. It includes the next indicators: number enterprises in groups, the size of agricultural area, the number of employees in plant production and animal husbandry, land supply per employee, average monthly salary, gross output, income (revenue), income per 100 hectares of agricultural land and per employee, level of profitability in plant production and animal husbandry.

Practical significance. The results of the article can be used for the elaboration of the differentiated measures of agricultural policy. *Tabl.: 4. Refs.: 17.*

Keywords: groups of agricultural enterprises; assessment toolkit; trends; development; effectiveness; agricultural policy.

Voskobiinyk Solomiia Yaroslavivna - candidate of economic sciences, assistant of the department of management, Lviv National Stepan Gzhysky University of Veterinary Medicine and Biotechnology (50, Pekarska St., Lviv, 79010)
E-mail: solo2530@ukr.net

Воскобойник С. Я. Тенденции развития сельскохозяйственных предприятий в Украине как предпосылка формирования дифференцированных мер аграрной политики

Цель статьи - определить тенденции развития сельскохозяйственных предприятий Украины на основе их сегментирования на характерные для целей исследования группы и сформировать авторский инструментальный оценивания, как одну из предпосылок разработки дифференцированных мер аграрной политики.

Методика исследования. В качестве теоретического базиса использованы диалектический метод познания и системный метод исследования тенденций развития сельскохозяйственных предприятий как предпосылки более обоснованного формирования дифференцированных мероприятий аграрной политики. Результаты исследования получены за счёт использования таких основных методов, как обобщение и сравнение. На основе метода обобщения выделено три более значимые группы сельскохозяйственных товаропроизводителей и составляющие инструментария исследования. С помощью метода анализа проведено сравнение результативных показателей работы субъектов этих групп.

Результаты исследования. Рассмотрены тенденции развития сельскохозяйственных предприятий Украины, осуществлено выделение трех характерных групп предприятий: фермерских хозяйств, условно средних сельскохозяйственных предприятий, с площадью землепользования до 10000 га и крупных сельскохозяйственных предприятий, с площадью землепользования более 10 000 га.

Элементы научной новизны. Сформирован авторский инструментальный исследования, охватывающий следующие показатели: количество хозяйств в группе, площадь сельскохозяйственных угодий, численность работников в растениеводстве и животноводстве, землеобеспеченность одного работника, среднемесячная оплата труда, валовая продукция, доход (выручка), прибыль на 100 га сельскохозяйственных угодий и на одного работника, уровень рентабельности в растениеводстве и животноводстве.

Практическая значимость. Заключается в возможности использования полученных результатов для разработки дифференцированных мер аграрной политики. Табл.: 4. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: группы сельскохозяйственных предприятий; инструментарий оценивания; тенденции; развитие; эффективность; аграрная политика.

Воскобойник Соломия Ярославовна - кандидат экономических наук, ассистент кафедры менеджмента, Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени Степана Гжицкого (79010, г. Львов, ул. Пекарская, 50)
E-mail: solo2530@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 12.10.2020 р.

Фахове рецензування: 20.10.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Воскобойник С. Я. Тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні як передумова формування диференційованих заходів аграрної політики. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 108 – 118. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011108>

Voskobiinyk, S.Ya. (2020). Tendentsii rozvytku silskohospodarskykh pidpriumstv v Ukraini yak peredumova formuvannya dyferentsiiiovanykh zakhodiv ahrarnoi polityky [Trends in the development of agricultural enterprises in Ukraine as precondition for the formation of differentiated measures of agricultural policy]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 108 – 118 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011108>

* * *

Новини АПК

Виноробна галузь України потребує уваги та підтримки - Ольга Ходаківська

Об'єднання зусиль науковців і практиків навколо питань підвищення якості та впізнаності української винопродукції, пошуку шляхів підвищення її конкурентоспроможності через впровадження новітніх технологій, залучення інвестицій у виноробну галузь є важливим кроком, що в подальшому позитивно вплине на просування винних торгових марок, сприятиме розширенню ринків збуту виноробної продукції та сприятиме створенню позитивного іміджу «Made in Ukraine», наголосила заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», д.е.н., чл.-кор. НААН Ольга Ходаківська, виступаючи на III Міжнародному виноробному конгресі «Сучасні підходи у виноградарстві та виноробстві», що відбувся 4 листопада 2020 року в Києві в рамках Міжнародної виставки Wine&Spirits Ukraine.

Нині Україна за площею виноградників посідає 29-е місце у світі та 12-е у Європі, зазначила експерт у своїй доповіді «Зміна споживчих вподобань на ринку винопродукції». За її словами, це досить непогані показники, які за виваженої державної політики мають усі шанси суттєво зрости. Адже Україна має значний потенціал до нарощування площ виноградників, а відповідно й виробництва винопродукції, яке нині становить близько 10 млн декалітрів, а у 2018 р. сягнуло 19,7 млн декалітрів.

Ольга Ходаківська привернула увагу до спадної динаміки переробки винограду на виноматеріали в Україні та зниження рентабельності діяльності підприємств з виробництва виноградних вин.

Звертає на себе увагу і той факт, зауважила науковець, що з кожним роком неухильно зростає обсяг імпорту вин в Україну, тоді як їх експорт досить суттєво коливається по роках. Загалом маємо негативне зовнішньоторговельне сальдо -135 млн дол. США. Тобто купуємо за кордоном значно більше, ніж продаємо, зауважила експерт.

Маючи 15 природно-виноградарських макрозон і 58 мікрозон, за сприятливої політики держави Україна має всі можливості опинитися в двадцятці світових лідерів з виробництва вина та винопродукції. Саме це і є одним із напрямів генерування доданої вартості, нарощувати потенціал якої ми так прагнемо, підсумувала Ольга Ходаківська.

Пресслужба ННЦ «Інститут аграрної економіки»